

us ex
 tria
 exanimo
 noxi
 ai calido furente pductu e.
 ubi fure disrupto tumultu
 eo ipse meruit sepultura.
 Nam hio ipse xpianus ipse
 ppe furore gentium sci uiri
 corpus humanare metuentib.
 due tantu mulier cule sex?
 infirmitate fidei uirtute
 uincentes & uiris omib. for
 ciores. sacdotes exemplo
 credo adtolerancia passionis
 animare benedicti uiri cor
 pus ligneo feretro in merso
 qua maximo uisundi
 locu adis altis scrobibus
 der. ut uenerandas sibi scas
 reliquias no tamen sepellire
 qua abscondere uiderent.
 is aut suscepit martire
 suu in pace. Cui est honor
 & gla uir uis & potestas in
 seta setoz amen.
 Demetrius sci aplosce apli

ascensionis nobili
 su que triumphu
 ti apli pdicant ue
 pdiuerfas region
 pli fuisse. andrea
 achauum puincia exor.
 ost adnunciare dnm
 ihu xpm. Mathis aut
 apli & euglisti mer mi
 done urbem uerbū salu
 tis adnuntiavit. S & in
 hac loco ciuitatis duri indig
 ne ferentes que de redempto
 ris nri uirtutib. audiebant.
 & hac sua spreuiss & pdica
 tione. Inter ea aprehensu
 beatu aplm mathm erant
 oculis circū datus cathenis
 misti in carcere. Ut inter
 positis pauci dies inter fice
 rent. Venit aut angls dñi
 ad andrea aplm dices. Sur
 ge uade ad mer midone ci
 uitate & erue frēm tuū
 mathm aplm desquidore
 carceris qua tenebatur. Il
 le ait. Dñe uia nescio & q
 uo. Et ille. Vade signa ad
 uis maris. & inuenies ibi

JUSTIFICACIÓ I PROPÒSIT

Uns dels propòsits preferents del Centre d'Estudis Històrics Garriguenc, ja contemplat en els nostres estatuts, és el de promoure a l'ensem que divulgar els estudis que es facin sobre la nostra història local. Heus ací el perquè d'aquesta revista.

Molt sovint hi ha, en el calaix dels historiadors, treballs acabats o per acabar que, per la seva extensió breu generalment fruit d'investigacions prèvies d'altres de més envergadura, resten morts per manca del mitjà idoni on veure la llum. Voldríem que aquests treballs, aquests "articles de calaix", que amb tota seguretat aportaran noves dades d'interès per a la nostra història, tinguessin un lloc destacat en la revista.

Naturalment no volem pas que el contingut de la revista només siguin els "articles de calaix". Això sí, tot treball per publicar haurà d'anar garantit per la seriositat i el rigor científic.

Aquest és el primer número, esperem que al darrera d'aquest en vindran molts d'atres.

SUMARI

- 1 Conjunt lític D.T.C.I a la Garriga
Ramon Turón i Piquer
- 4 El pla de can Illa de la Garriga: un espai irrigat feudal
Jaume Oliver Bruy
- 10 Comentaris sobre un testament del segle XVI
Josep Castells i Gironès
- 15 Els Mallol
Joan Hernandes i Oliveres
- 19 Orquídies als boscos garriguencs?
Martí Sallés i Padrós

CONSELL DE REDACCIÓ

Josep Castells i Gironès
Joan Hernandes i Oliveres
Jaume Oliver i Bruy
Sílvia Vilarrassa i Andreu

CONJUNT LÍTIC D. T. C. I A LA GARRIGA

Ramon Turón i Piquer

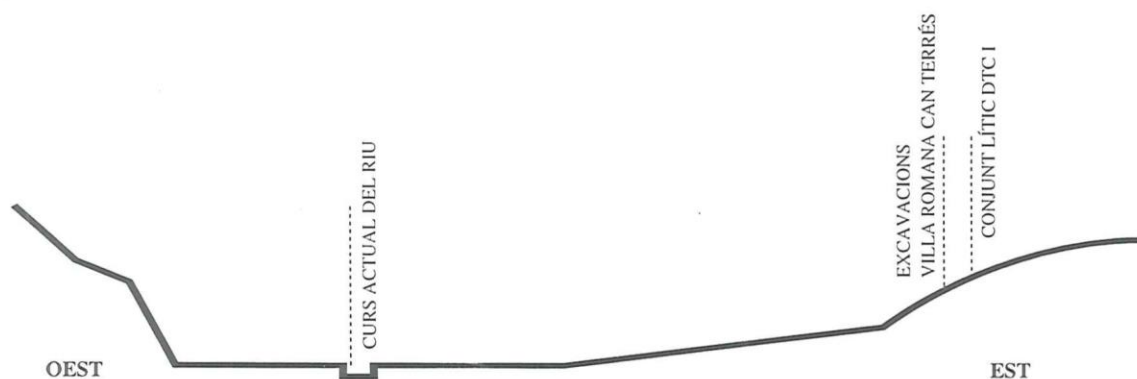
Vaig descobrir material lític, a la Garriga, a principis dels anys setanta en un estudi de prospeccions, iniciades per mi, al llarg del Congost (de Granollers fins Aiguafreda) a la recerca de materials paleolítics. Aquesta era segurament la primera vegada que es realitzava l'estudi sistemàtic del tema en aquesta zona. El nom del conjunt lític (DTC I) és posterior; ja el faig constar en la publicació de l'any 1984 (bibliografia).

LOCALITZACIÓ I DATACIÓ.

Situat en un camp de conreu del terme municipal de la Garriga a la terrassa compresa entre els 15/20 metres aproximadament respecte al nivell actual del curs del riu.

A la mateixa terrassa, a pocs metres, es troba la vil·la romana de can Terrés.

Aquesta terrassa manté la seva continuïtat a Granollers on es pot datar perfectament per mitjà d'un fòssil (*PALAEOLXODON ANTIQUUS*) extingit en el límit del Pleistocé Mitjà i el Pleistocé Superior, fa 125.000 anys. Això permet datar el conjunt lític, amb la informació morfo-tècnica, en uns 150.000 anys, data aproximada a la donada per l'arqueòleg Eudald Carbonell durant la seva visita a l'indret garriguenc l'any 1983.

QUINA INFORMACIÓ PODEM ENTREVEURE D'AQUEST CONJUNT LÍTIC?

En primer lloc faig l'aclariment que parlo de "conjunt lític" i no de "jaciment", ja que és un material superficial (posició secundària). Aquesta dada redueix les possibilitats d'estudi:

- No podem fer un estudi espacial.
- No es pot dur a terme l'anàlisi morfo-funcional de senyals d'ús, degut a l'arrossegament dels materials.
- Tanmateix no tenim pol·len, ni fauna malacològica ni restes de talla.

Si un jaciment en posició primària planteja qüestions difícils de resoldre, en aquest cas encara tenim menys informació.

Hauré de reduir l'estudi a una anàlisi morfo-tècnica del material i a un context geogràfic ampli.

És positiu, d'altra banda, anar omplint de dades zones de la nostra geografia que semblaven no haver estat poblades en èpoques prehistòriques per manca d'informació i restaven buides a les cartes arqueològiques.

Els altres conjunts que he trobat (tant al nord com al sud del que descriu en aquest treball) donen aportacions que ens permetrien parlar del Congost com a zona de pas al paleolític inferior-mitjà.

Una altra qüestió que vull esmentar és que no podem conèixer si es tracta d'un conjunt lític d'un sol moment o de diverses estades. Em veuré obligat a estudiar-lo com un de sol.

El "conjunt lític DTC I" es localitza en una zona molt concreta, malgrat el moviment de terres pel conreu, aproximadament en una franja de 6 x 12 metres.

ANÀLISI MORFO-TÈCNICA DEL CONJUNT LÍTIC DTC I DE LA GARRIGA.

La matèria primera bàsica és el quarç, que trobarem a la terrassa del riu. El sílex és molt escàs en aquesta zona. També s'han pogut utilitzar altres roques més toves, però en una quantitat ínfima.

A continuació, presento unes taules que faciliten conèixer algunes de les característiques morfo-tècniques i les quantitats.

BASES NEGATIVES I PERCUSORS (NUCLIS)

	UNIFAÇ	BIFAÇ	MULTI- FAÇ	TRIFAÇ	PERCU- SOR
EFFECTIUS	2	8	3	-	3
%	13,1	50	18,7	0	18,7

BASES NEGATIVES 2G (ESCLATS RETOCATS)

	OSCA	DENTICU- LAT	RASPA- DOR	EPIN	PUNTA	BURÍ	ABRUPT	RASCA- DORA
	11	13	5	7	-	1	1	13
%	21,56	25,48	9,8	13,6	0	1,96	1,96	25,48

BASES POSITIVES 1G (ESCLATS)

MATERIES PRIMES

	QUARS	SILEX	ALTRES
EFFECTIUS	152	5	3
%	95	3,1	1,8

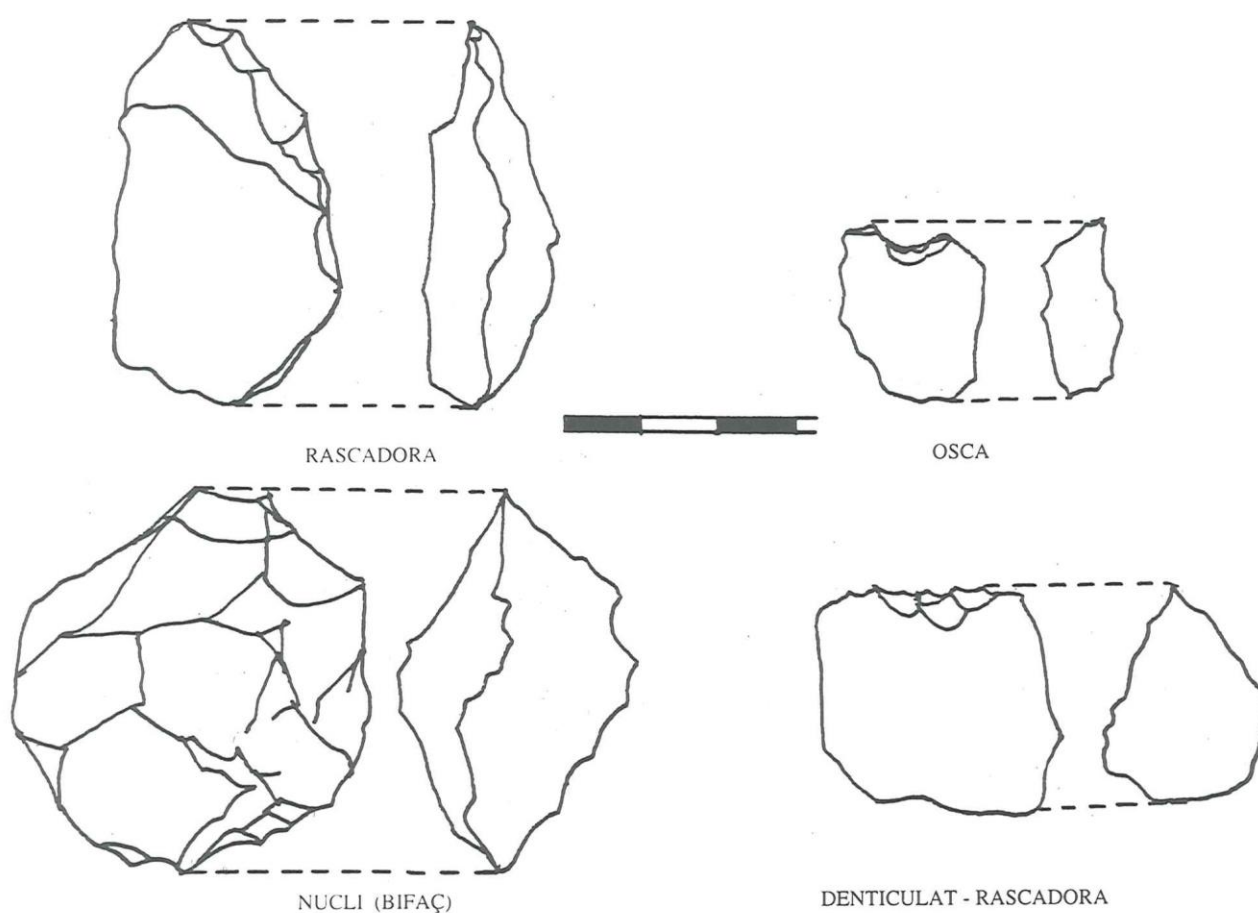
TOTALS

NUCLIS	16
ESCLATS	160
ESCLATS RETOCATS	51
ALTRES	30
TOTAL	257

Encara que l'estudi morfo-funcional de senyals d'ús per l'arrossegament no es pot dur a terme, crec que puc afirmar amb la multiplicitat morfo-tècnica que les tasques realitzades probablement eren múltiples (treball de pell, fusta, os...) i que es realitzaven *in situ*, ja que no té massa lògica la fabricació d'utilatge tan divers i el seu abandó, almenys en part. Encara que no tenim materials de rebuig de treball de la pedra que confirmarien la hipòtesi, la situació de la localització fa pensar en la importància del riu, tan a prop per extreure la matèria primera, com per l'aigua necessària tant per als éssers humans com per a la fauna.

El *Conjunt lític DTC I* és els més complet i abundant descobert fins ara del període Paleolític inferior-mig, tant a la comarca com a la província.

He aplicat una *Anàlisi Factorial de Correspondències* amb altres deu conjunts lítics de Catalunya. El resultat de l'anàlisi estadística relaciona aquests conjunt DTC I amb el del Cau d'Ullà, fonamentalment per la proporció dels nuclis (pocs) respecte la resta de materials.

BIBLIOGRAFIA

Ramon Turón i altres. Descoberta de Materials Paleolítics a les terrasses del Congost. Granollers 1984.

Eudald Carbonell i Rafael Mora. Fonaments 5. Anatomia Morfo -Tècnica del Paleolític Inferior a Catalunya.

R. Mora i G. Roca. La utilización de los Analisis Factoriales en Arqueologia dins de Nuevas Tendencias: Arqueologia. CSIC, 1991

EL PLA DE CAN N'ILLA DE LA GARRIGA: UN ESPAI IRRIGAT FEUDAL

Jaume Oliver Bruy

El cognom Illa, associat a la masia fortificada del mateix nom, és prou conegut a la Garriga. El seu origen està lligat a un espai agrari i a uns processos de treball específics que apareixen fixats per escrit per primera vegada en plena època feudal. El modest objectiu d'aquest paper és fer, a través de l'anàlisi dels esments d'aquest mot a la documentació escrita de l'època, algunes consideracions sobre l'organització dels espais rurals feudals, més concretament dels irrigats.

El cognom Illa o el seu equivalent llatí *Insula* apareixen a la documentació escrita local a partir de l'any 1368. Aquest any, Berenguer Nualart va establir a Bernat *de Insula* i a la seva muller Sibil·la una peça de terra amb arbres (*quandam peciam terre cum arboribus qui ibi sunt*) tinguda sots domini de Bernat ça Cavalleria, prior del monestir de Santa Maria de Manlleu, al lloc dit ça Illa¹. Llavors, l'any 1419, un altre Nualart, Guillem, establí a Bartomeu *sa Illa* una nova peça de terra amb l'aigua per a regarla i amb algunes oliveres (*quandam peciam terre cum aqua ad rigandum et cum aliquibus olivariis in ea plantatis*); també la tenia en Nualart sots domini del priorat de Manlleu i, en nom del monestir, del prevere usufructuari del benefici de Santa Maria del Camí². Les dades aportades pels dos documents permeten situar les peces de terra en qüestió a migdia del nucli urbà actual de la Garriga, al pla conegut com de Ca n'Illa, molt a prop del riu Congost.

Aquesta zona és ben documentada. Així, un extens pergami de l'any 1422 hi localitza diversos béns establerts pel beneficiat de Santa Maria del Camí a Antoni Terrés, senyor útil dels mas del mateix nom: unes cases properes a l'església de Santa Maria; diverses peces de secà; una altra peça propera al riu Congost; una altra de més grans dimensions al lloc de les Hortes (*in loco vocato les Hortes*), afrontant amb el rec Monar (*in quodam rego molinerio*); quatre peces més properes a diversos torrents que travessen el pla i desguassen en el Congost; una altra peça a l'horta del mas Novell, coneguda com la Poiada (*Poyada*), i una altra al lloc de les Fonts (*in loco qui dicitur les Fonts*) a la vora del riu; i, finalment, dues peces més, una propera a les terres sots domini de Gilabert de Centelles i l'altra *in loco qui dicitur Rec Monar del Molí*, afrontant amb un altre torrent³.

En aquest mateix pergami s'esmenta la tinença del molí vell de la capella del Camí (*tenedone molendini veteris dicte capelle*) i la tinença del mas Molinera (*tenedone mansi Molynera*), clarament diferenciats. No puc precisar si es tracta d'una referència al molí de Can Terrés o a un altre giny totalment desaparegut. Cal dir, en tot cas, que l'historiador local J. Maurí no va poder datar abans de l'any 1770 el molí fariner de Can Terrés. Avui només en resta la bassa al final del passeig⁴.

¹ Fundació Maurí (FM). "Pergamins Diversos", Ca n'Illa, perg. núm. 19.

² FM, "Pergamins Diversos", Ca n'Illa, perg. núm. 20.

³ FM, Arxiu de Can Terrés (ACT), perg. núm. 446.

⁴ Maurí, J: *Història de la Garriga*, vol. I, Barcelona 1949, p. 441.

La documentació escrita permet situar al Pla de can n'Illa altres peces de terra. L'any 1456 s'hi trobava *un tros de terra aygual... appellat lo prat de la Pineda* que va establir Elionor de Rosanes, *domna de la casa de Turricella*, a Esteve Illa. Aquesta terra era prop del Congost i de *lo torrent appellat de Arenys, alou de la dita casa de Turricella*⁵.

L'any 1488 hi havia a la vora de la capella del Camí una altra peça de terra donada a cens pel baró de Centelles a Joan Terrés. Termenava *ab un pou que allí és i amb la plaça que antigament se deia la Garriga*⁶.

La darrera referència medieval trobada durant la recerca és del mateix any 1488. Es tracta d'uns *aiguamoixos Ylla del riu Congost* propers a uns alous (dominis) del baró de Centelles i del priorat de Sant Miquel del Fai, destinats a pastures i tan aviat anomenats al mateix document *aiguamoxos o pedregar o saliser*⁷.

Els esments, però, continuen en època moderna. L'any 1522 cal localitzar-hi *una pessa de terra cerca lo molí dirruït anomenat de Borina (que) termenq ab dit molí de Borina... i part ab la riera del Congost i a tremontana ab la mateixa riera*⁸. No he pogut trobar cap altre esment d'aquest molí. Tanmateix, sí que he localitzat una donació a cens feta pel cavaller (*miles*) Bernat de Garriga l'any 1193, a favor de Vives de Sant Gervasi, d'una peça de terra irrigada al lloc de la Borina (*precia una teree cum aqua ad rigandum... in loco nominato ad ipsa Borina*)⁹. La Borina, microtopònim referit a una pastura¹⁰, es trobava entre Can Nualart i el Congost; quant al molí, ignoro si existia a finals del segle XII. En tot cas, cal constatar la presència de regadiu ja en aquells anys i la continuïtat en la utilització de les pastures durant més de 300 anys, motiu de la permanència del topònim.

L'any 1193 tenia honors a la Borina el monestir de Sant Miquel de Fai.

Durant els segles XVI i XVII hi havia els *Horts de la Illa*¹¹, altres horts i *sa illa de prop lo mas Illa*¹², i, finalment, *un prado Illa*¹³.

Cal rebutjar, per massa restrictiva, l'explicació tradicional dels mots *insula* o *Illa* que els associa a porcions de terra envoltades d'aigua. Aquesta hipòtesi la suggeria ja l'historiador local J. Maurí, tot atenent al disseny de l'escut heràldic de ca n'Illa on, justament, hi ha una torre sobre una illa¹⁴.

Antigament, però, en aquesta zona el riu Congost no estava tan encaixat com avui a la roca. El curs del riu, capriciosament, cobria i descobria les terres dels marges cada vegada que pujava o baixava el nivell de les aigües. Sens dubte, les transformacions més espectaculars en el paisatge es produïen durant

⁵ FM, "Pergamins Diversos", Ca n'Illa, perg. núm. 29.

⁶ FM, ACT, "Rúbrica", acta núm. 12.

⁷ Arxiu de Can Saraueta (ACS), "Establiment de las Aiguas", p. 3. Es tracta d'un plec de regestos tardans en llengua castellana.

⁸ FM, ACT, "Calendari de 1817", acta núm. 60.

⁹ FM, ACT, perg. núm. 377.

¹⁰ Literalment, "femta de bou"; i, per extensió, pastura per als bous de llaurar. El mot és una corrupció de l'original llatí *bovina* (castellà: *boñiga*), segons A.M. Alcover: *Diccionari Català-Valencià-Balear*. Tom II, Palma de Mallorca 1964, p. 548.

¹¹ Maurí, *Història*..., vol. I, p. 425.

¹² *ibidem*, p. 426.

¹³ ACS, "Establiment de las Aiguas", p. 45.

¹⁴ Maurí, *Història*..., vol. I, p. 430.

els aiguats de primavera i tardor, esmentats alguna vegada a la documentació¹⁵, típiques dels rius de règim mediterrani. Donades aquestes condicions climatològiques i el poc pendent general de la zona, l'existència d'una illa prou diferenciada i perdurable per a donar nom a un mas i cognom a una llinatge és bastant improbable. L'escut del llinatge Illa és, així, la representació ideal d'una realitat molt més complexa i canviant.

Les *insulae* de la documentació medieval catalana han estat correctament identificades per R. Martí. Aquest autor també ha destacat el potencial d'aquests espais en el context de l'arqueologia dels espais agraris feudals. Les *insulae* són els espais propers al llit dels rius, sigui a les conques de dejecció de la desembocadura, sigui a qualsevol lloc del curs on la conca s'eixampla i el pendent es redueix dràsticament i les corbes de nivell són molt distanciades. Es tracta, en tot cas, de terrenys al·luvials fàcilment inundables per les crescudes estacionals. Les inundacions naturals, l'acumulació de llims i la proximitat de la capa freàtica fan de les *insulae* un espai òptim per al conreu, especialment pel de regadiu, directament o mitjançant pous, preses i canals de derivació¹⁶.

L'estabilitat del conreu i dels habitatges associats al Pla de ca n'Illa, durant segles, va afavorir la fossilització del mot, extret originalment de la tradició agronòmica romana, en forma de cognom. Ignorem, és clar, la mida de la *insula*, ja que aquesta depenia de factors variables com el cabal del Congost, el pendent del seu llit, l'amplada i el pendent de les ribes, etc.

Cal entendre, però, com indica el mateix R. Martí, les *insulae* en el context dels processos de treball pagès: distingir entre l'emplaçament i les estratègies d'explotació dels camperols. Així, per bé que l'explotació d'aquests espais és una mostra de l'existència d'un hidraulisme primitiu codificat tardanament pels agrimensors llatins, a l'Edat Mitjana les *insulae* apareixen adaptades a processos de treball propis de l'organització feudal de la producció.

Als esments documentals del Pla de ca n'Illa hi ha zones ermes i conreus. Entre les primeres destaquen els espais d'explotació de les sorres al·luvials, els boscos i les pastures naturals, llocs que els documents diferencien clarament dels camps treballats; la caça i la pesca eren altres recursos propis de les *insulae*.

Entre els conreus pròpiament dits, per bé que poc especificats per la documentació escrita, s'albira una gran varietat: lli i canem, fruiters, hortalisses i llegums. De fet, fins i tot hi ha constància de cereals i oliveres, conreus irrigats que mereixerien un estudi específic, allunyat de les possibilitats d'aquest treball.

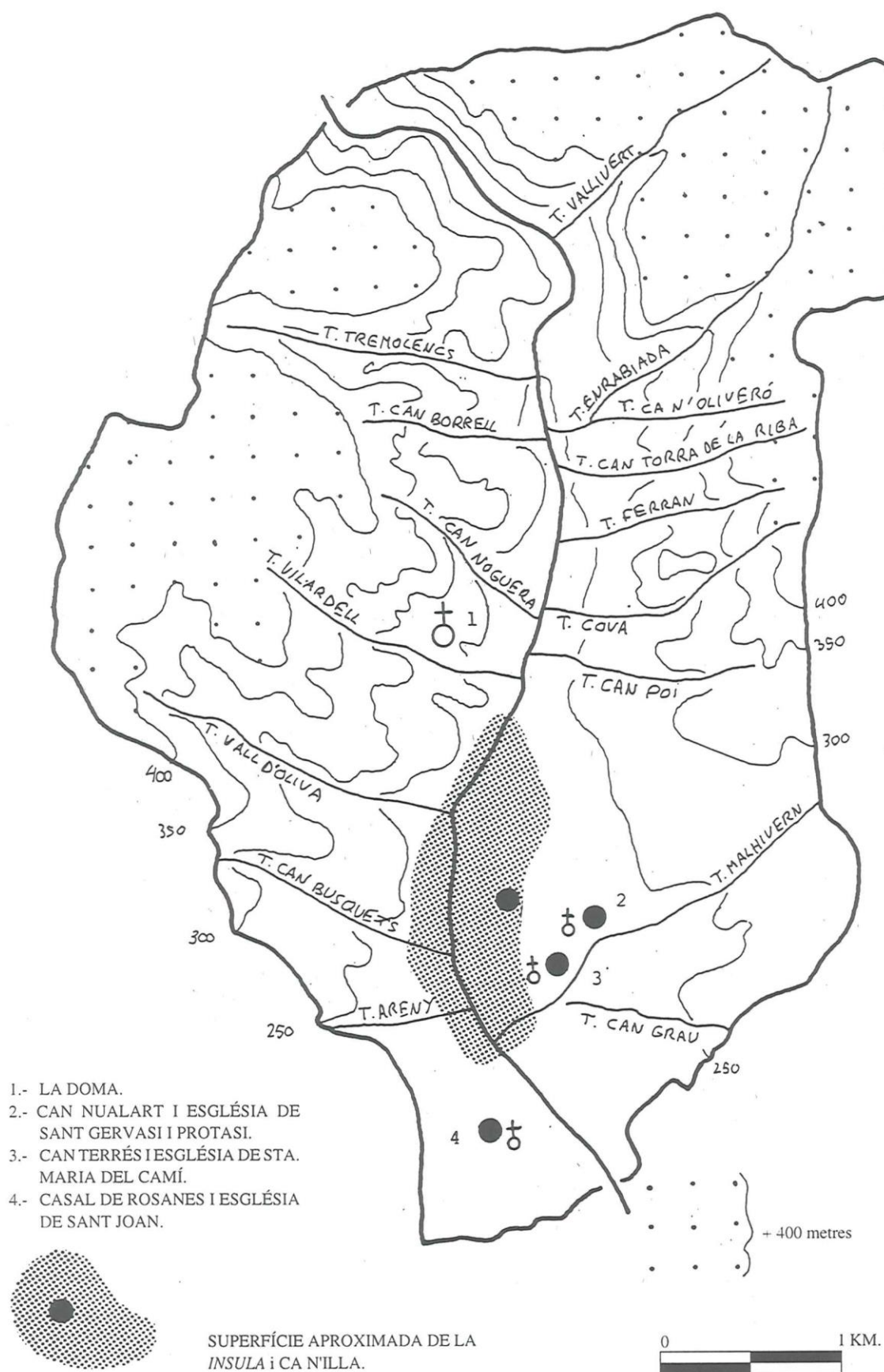
El Pla de ca n'Illa de la Garriga era un espai fràgil que necessitava constants treballs de manteniment

¹⁵ Així, l'1 de juny de l'any 1712 hom escrivia que *los aiguats han roblert lo rec de la resclosa*; i el 18 d'octubre del mateix any *lo senyor Blancafort ha dit que lo aiguat li havia espatllat lo rec*. Les referències a Maurí, J: *Història de la Garriga*, vol II, Barcelona 1953, p. 340.

¹⁶ Martí, R: "Les *insulae* medievals catalanes", *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 44 (1988), pp. 111-123.

Abans de la publicació del treball de R. Martí, J. Vilaginés va definir les *insulae* com "les zones del llit del riu que aquest deixa sense mullar i que, per culpa de les riuades, queden fertilitzades pel llim i la humitat", tot citant-ne alguns exemples a la documentació vallesana del segle XI. Però aquesta descripció, per bé que s'acosta a la de R. Martí, no és del tot adequada, especialment pel que fa al motiu del treball en aquests espais, que J. Vilaginés atribueix a "una forma de producció que obliga el camperol a produir un excedent o a millorar la producció amb un major esmerç de treball (...) producte de la dinàmica de la nova formació social que imposava l'especialització o l'intercanvi": *La transició al feudalisme. Un cas original. El Vallès Oriental*, Granollers 1987, pp. 71-72.

La "nova formació social", naturalment, és el feudalisme. La documentació escrita dels segles IX-X, però, demostra clarament que les *insulae* eren intensament treballades des d'abans del porcés de feudalització.

i consolidació per part dels pagesos. Aquest, evidentment, hi havien arribat abans que els senyors feudals, els quals cobejaven la *insula* com a zona de pastures per a llurs propis ramats, com a lloc on poder acaparar la terra per establir-la i capturar rendes en concepte de censos, i, inevitablement, com a emplaçament per als seus molins hidràulics on obligaven els pagesos a moldre el gra. La història del Pla de ca n'Illa, com la resta de l'espai rural garriguenc a partir almenys de principis del segle X, és també la història de la desposseïció pagesa. De fet, el propi llinatge Illa identificat amb aquest espai és, ell mateix, un exemple de senyors locals amb domini de terres i homes al terme de la Garriga¹⁷.

Durant segles, els pagesos garriguencs van fer conquestes individuals a l'aiguamoll, sense la força proporcionada per l'organització col·lectiva del treball. Els feudals ja s'havien preocupat prèviament de liquidar les formes d'organització comunal que podien fer perillar la seva situació privilegiada, imposant, per exemple, relacions personalitzades amb els pagesos mitjançant els establiments emfitèutics i els sub-establiments. Aquests creaven, dins la comunitat camperola, una escala de pagesos sotmesos que eren alhora senyors d'altres pagesos més sotmesos encara. Els senyors feudals, laics i eclesiàstics, van reeixir a mantenir aquesta situació que facilitava el domini dels processos de treball, orientar-los cap a la producció d'excedents i capturar-ne una part en concepte de renda feudal¹⁸.

Concretament, els feudals van privilegiar conreus adaptats a la captura de renda: cereals, vinya i oliveres, productes que es poden mesurar, expropiar, emmagatzemar i, donat el cas, comercialitzar fàcilment. El regadiu, necessitat d'una gestió col·lectiva i caracteritzat per conreus peribles, factors inadaptats a l'exigència de renda, fou arraconat en llocs esquerps com les *insulae* on, a més, havia de competir amb el domini feudal de la terra, l'aigua i els homes.

Millor que una suposada tradició favorable a la inefable "trilogia mediterrània" del blat, l'oli i el vi, la pressió de la renda feudal explica el predomini dels conreus de secà a la Garriga, al Vallès i, en general, a tot arreu on era vigent l'organització social i econòmica feudal. Segons l'estat actual dels coneixements, és el conjunt articulat de tècniques, eines i processos de treball propis del secà el que permetria comprendre la dinàmica de l'organització feudal de la producció¹⁹. El regadiu, al contrari, és l'opció històricament rebutjada. El Pla de ca n'Illa, doncs, no era un lloc definidor de l'espai rural garriguenc d'època feudal.

L'espai rural organitzat per satisfer la captura de renda feudal és, justament, oposat al que coetàniament existia a la societat d'al-Andalus²⁰, on la gestió de l'aigua era l'eix dels processos de treball pagès. A al-Andalus, però, les comunitats camperoles tenien major autonomia per organitzar-se i no

¹⁷ Maurí, *Història...*, vol. I, pp. 424-430.

¹⁸ Barceló, M: "La arqueología extensiva y el estudio de la creación del espacio rural", dins Barceló M. et alii: *Arqueología medieval. En las afueras del "medievalismo"*, Barcelona 1988, pp. 195-274.

¹⁹ Al sud d'Europa, el porcès de treball del secà s'articula fonamentalment entorn del guaret. Aquesta tècnica sovint és malentesa pels historiadors que la identifiquen amb el període en què la terra "descansa" entre collita i collita. En realitat, el guaret (castellà: *barbecho*; francès: *jachère*) és el conjunt de llaurades successives de primavera i d'estiu que s'estimen necessàries per a la sembra de tardor. De fet, també s'anomenen guarets les terres que reben aquesta preparació, després de la primera llaurada i fins que són sembrades. En aquest sentit, el guaret forma part d'un conjunt articulat format pels cereals d'hivern, la sembra a bolei i el cobriment de les llavors amb l'arada. El guaret, doncs, per bé que s'inclou en el període de no producció de la terra, no té res a veure amb el seu suposat "descans". Cal tenir present, a més, que el període improductiu inclou tant el guaret com els rostolls, dues coses ben diferents. Sobre aquesta i altres qüestions relatives a l'agricultura tradicional, vegeu F. Sigaut: "Quelques notions de base en matière de travail du sol dans les anciennes agricultures européennes", *Journal d'agriculture tropicale et de botanique appliquée*, 24 (1977), pp. 139-169.

²⁰ El mot al-Andalus fa referència al territori peninsular ocupat pels musulmans, a partir de l'any 711 i fins la culminació de la tradicionalment mal anomenada "Reconquesta". El terme, doncs, designa un territori cada vegada més petit a mesura que els exèrcits feudals, entre ells els catalans, sotmeten, foragiten o senzillament liquiden les poblacions musulmanes autòctones.

existia el domini aclaparador d'una classe feudal que dominava el procés de treball pagès, tot imposant conreus adaptats a la captura de rendes²¹.

Al capdavant, l'acumulació de riquesa en forma de renda feudal va permetre, en un procés ple de conflictes, la transició a la nova organització socio-econòmica capitalista. Sovint, això és veu com un "progrés". La major part dels pagesos i el poble menut de les ciutats, però, van romandre al marge d'aquest suposat "progrés" que només va beneficiar uns grups socials molt concrets, sovint antics gestors locals dels dominis de senyors absentistes²².

Ho ignorem casi tot sobre el treball camperol en espais com el Pla de ca n'Illa mentre fou vigent l'organització feudal de la producció. Les transformacions socio-econòmiques recents fan encara més difícil aquest coneixement: el Pla de ca n'Illa és avui cobert per desagradables naus industrials i, sobretot, per cares vivendes unifamiliars. Els espais de secà, més abundants dins el terme de la Garriga, es conserven més bé, encara que el seu futur tampoc no s'augura gaire brillant. Per força, doncs, seguirem ignorant moltes coses i, sobretot, la resposta a la gran qüestió: si hagués estat possible un desenvolupament diferent a partir d'una societat pagesa més autònoma, no sotmesa a una classe d'il·lustres i ociosos guerrers o capellans que, ben mirat, no feia cap falta²³.

²¹Barcelo, M: "El diseño de espacios irrigados en al-Andalus: un enunciado de principios generales", *El agua en zonas áridas: Arqueología e Historia. I Coloquio de historia y medio físico*, vol. I, pp. XV-XLVI, Almería.

²²Els Blancafort, senyors dels mas i del molí del mateix nom, pertanyen a aquesta classe de gestors de dominis senyorials, en el seu cas, de les possessions dels barons de Centelles a la Garriga. Justament, els Blancafort van tenir la seva millor època durant el segle XVIII, després de la greu crisi del feudalisme del segle anterior; segons Maurí, *Història...*, vol. I, pp. 483-495.

²³Recentment, J. Fontana ha insistit en la necessitat de reemplaçar la visió fatalista de la història "por otra que sea capaz de analizar la compleja articulación de trayectorias diversas que se enlaza, separan y entrecruzan, de bifurcaciones en que se pudo elegir entre diversos caminos posibles, y no siempre se eligió el que era mejor en términos del bienestar de la mayor parte de hombre y mujeres, sino el que convenía a aquellos grupos que disponían de la capacidad de persuasión y la fuerza represiva necesarias para imponerla (como sigue sucediendo hoy, con los remedios que se nos proponen para hacer frente a la crisis)". Només així, l'historiador sortirà de la caverna on es debaten qüestions "que sólo importan a la propia tribu académica" i serà veritablement útil a la societat. Fonata, J: *Europa ante el espejo*, Barcelona 1994, p. 154.

Ja fa estona, M. Barceló va escriure a "La arqueología extensiva...", p.257: "El caso es que todavía es posible imaginar un mundo de campesinos sin señores. Jamás, sin embargo, fue posible imaginar un mundo de señores sin campesinos. Desde siempre se sabe, pues, quién sobra". Evidentment, se sap.

COMENTARIS SOBRE UN TESTAMENT DEL SEGLE XVI

Josep Castells i Gironès

Aquest text que transcrivim, i del qual fem l'anàlisi, és un testament del segle XVI, hològraf de Gui de Camafort, que fou prevere-vicari i arrendador de l'església parroquial de Sant Esteve de la Garriga¹. Tot i les referències que fa J. Maurí dels eclesiàstics del segle XVI, aquest clergue² no apareix documentat. De qui es parla amb major freqüència als arxius locals, durant la primera meitat del segle, és de mossèn Bernat Pomés³.

L'atractiu d'aquest testament és que mostra un gest o una actitud davant la mort, gens habitual per la mentalitat de l'època, ja que denota un plantejament altruista a partir de la pròpia malaltia, més propi de l'actualitat que no pas del segle XVI, en oferir el cos com a matèria d'estudi, per tal d'ajudar a altres possibles afectats.

És en l'estudi de les mentalitats que aquestes informacions contingudes en els testaments prenen sentit, ja que posen de manifest diferents actituds davant la vida i la mort. I en aquesta línia, la mort com a punt final de l'existència humana continua essent un indicador especialment sensible.

Aquesta actitud del testador no sabem fins a quin punt pot atribuir-se a un gest de caritat cristiana o d'altra banda és un reflex de les influències humanistes que s'extenen per l'Europa del moment, i que de fet foren l'ideal que encisà els homes del renaixement.

La individualitat, l'objectivitat i l'empirisme assenyalen canvis importants en l'esperit humà que ben segur capgiraren els plantejaments en la medicina, i en aquesta línia cal veure les influències de Vesalius⁴ que impulsà l'estudi de l'anatomia per mitjà de la dissecció sistemàtica dels cadàvers.

Observi's, a més, que dins els apartats del testament és la primera cosa de la qual s'ocupa el testador, fins i tot abans que altres aspectes espirituals o de patrimoni, tot i la seva condició d'eclesiàstic.

Altres qüestions contingudes en el redactat ja són normals en la majoria de testaments de l'època.

La preocupació per la salvació és un dels eixos fonamentals de qualsevol testador, el temor al purgatori i el desig de gaudir ben aviat de la presència de Déu són característiques que neixen de l'acció de l'Església i de la preeminència que té a l'hora de la mort, tal com apunta Delumeu. Això es reflecteix en l'actitud dels testadors de fixar el màxim nombre d'oficis religiosos, per tal d'assegurar-se el descans etern.

¹ Per tal de veure l'organització que tenia el clergat garriguenc d'aleshores, veure Maurí, J. *Història de la Garriga*, vol I Barcelona 1949 pp. 41-45 i 78.

² Maurí, J. *Història de la Garriga*, vol I Barcelona 1949 pàg. 313.

³ Maurí, J. op. cit. pàgina 281.

⁴ Andreas Vesal (1514-1564) metge flamenc, més conegut pel nom llatinitzat de Vesalius. La seva obra fonamental *De humani corporis fabrica libri septem* fou publicada a Basilea el 1543.

On primer es manifesta aquest sentit religiós és en la invocació que normalment encapçala el testament i que a mesura que avança l'Època Moderna va reduint la seva complexitat alhora que la religiositat va entrant en crisi.

Com a complement d'aquesta invocació el text continua amb una meditació sobre la condició efímera i fugaç de l'existència humana i la seva intencionalitat rau en convertir la mort o el morir en instrument de reflexió.

La preocupació pel cos és també ben present als testaments. Tots els testadors acostumen a fixar l'indret on volen ser enterrats. En el segle XVI, el lloc més freqüent era el vas situat dins l'església o en el cementiri que normalment l'envoltava. No serà fins al segle XVIII que, per raons sanitàries i d'espai, s'ordena la construcció dels cementiris fora dels centres urbans.

Generalment el traspassat era introduït vestit amb la seva roba dins la fossa, sense cap protecció per al seu cos o, a tot estirar, cobert per una mena de llençol o sudari.

L'acte de la inhumació estava envoltat d'un ritual específic. Quan el difunt era a punt de ser introduït a la fossa corresponent, els sacerdots assistents resaven les absoltes i les lletanies establertes, amb més o menys cerimonial segons com el testador ho hagués disposat.

Al cap de l'any tenia lloc la segona part de la celebració i consistia en un seguit de pregàries i oracions per l'ànima del difunt; aquestes es desenvolupaven dins l'església i no diferien gaire del contingut dels funerals⁵.

Després de la preocupació per la salut de l'ànima i per l'etern descans del cos, el testador no oblida els aspectes relacionats amb el seu patrimoni terrenal i són aquests els afers que ocupen la resta del testament.

El testador assenyala la seva voluntat que tots els seus béns siguin venuts a l'encant públic (subhastats) i els diners obtinguts distribuïts pels seus marmessors. Del destí dels béns eclesiàstics, cal distingir dos blocs: D'una banda els que van a la pròpia església. A partir d'una relació de distribució, una part de forma directa (misses, cerimònies d'enterrament, funerals, pagament dels marmessors eclesiàstics, llegat al bisbe) i indirecta (llegat als obrers de la parròquia). Les misses, tot i que s'anomenen de caritat, també tenen un preu, que al segle XVI és el de tres o quatre sous.

L'altre bloc és el que aniria a la família, que en aquest cas no s'esmenta. Sols es fa referència a deixes fetes a dues majordomes.

La resta del patrimoni, el testador el llega a Nostre Senyor Jesucrist i a la seva ànima, però indicant de forma clara, de quina manera ha d'ésser distribuït. Una part en celebracions a benefici de la seva ànima, l'altra, i en aquest cas posant de manifest certs recels pels càrrecs d'administració, indica que cal donar-los directament als més necessitats i, si no n'hi haguessin, a l'hospital més desproveït, però no als seus administradors sinó directament a cobrir les necessitats.

⁵ Trobem una descripció d'aquest cerimonials funeraris, en una consuetud del 1703, existent a l'església de la Doma.

Per facilitar la tasca de distribució als seus marmessors, els indica que trobaran una relació del que deu o li deuen, així com de la resta dels seus béns.

Com a conclusió, només afegir la importància d'aquests documents com a font d'informació complementària per tal de bastir una visió objectiva de la societat en diferents èpoques històriques, ja que forneixen referències socials, econòmiques i antropològiques i, alhora permeten analitzar comportaments personals dins les pautes observades a nivell col·lectiu.

TRANSCRIPCIÓ DEL TESTAMENT.

"Dissabte 10 de novembre de l'any de la Nativitat del Senyor de Mil Cinc Cents Cinquanta Quatre.

En nom de Nostre Senyor Déu Jesucrist sia, e de la gloriosa Verge Maria amén.

Per quant ningú en la carn posat, no pot escapar de la mort corporal, e molt sovint la malaltia impedeix la potestat de testar.

Per so, jo Gui de Camafort, prevere, vicari y arrendador de la parroquial ho Doma major de Sant Esteve de la Garriga del bisbat de Barcelona, en aquella resident, tenint una infirmitat per los doctors apellada Morbus Pectoralis, de la qual tem de morir. Emperó amb mon e perfet sentiment sana i ferma loquela stant de la mia propia mà, disponent de mos béns fas e ordeno mon testament e darrera voluntat mia, en lo qual elegesch marmessors y de aquest meu testament executors, lo Rnt, mossèn (text ratllat i entre cometes) "Gabriel Villanova, prevere de la parròquia de Sant Esteve de Vilanova" y los Rnt mossèn Joan Taverner, prevere, vicari de la parròquia de sant Andreu de Samalús y " lo obrer en cap de aquella parròquia ont jo morre" Sr. Gabriel Mas de dita parròquia.

Als quals com més carament puch, prech i a ells conferesch plena potestat e facultat que si a mi convindrà morir abans de fer altre testament, que aquells tots los dos, ho hu, complesquen y executen aquest meu testament y darrera voluntat mia.

Primerament vull orden e mano que en la mateixa hora que jo morre trametan y envien a cercar lo barber més pròxim y habil per assó fer, lo queal obrirà lo meu cos,⁶ no per ninguna grandesa, abans per caritat de aquells qui de semblant infirmitat serien detinguts. Al qual barber los meus mermessors per sos treballs daran sis reals, ho lo que anaquells serà vist de consentiment.

Vull que tots los deutes que jo deuré e injuries que fetas auré sien pagats e sans fetas.

A mon Sr. lo bisbe dex segons lo dret mana, un morabatí no florí de or. A quiscu dels sobredits marmessors dex per los treballs de la pst. cura deu sous.

Elegesch la sepultura del meu cos faedora en lo sementiri de la església parroquial del gloriós

⁶ En la cirurgia del segle XV, ja s'atorgaven títols de cirugià i per tant existien els cirurgians lletrats o doctors de *roba llarga*, però els més habituals eren els barbers-cirurgians o de *roba curta* que sols tenien autorització per a tractar ferides, fractures, operacions externes i arrencament de queixals.

Aquesta organització es mantingué amb pocs canvis i fins a finals del segle XVIII.

Protomartir Sant Esteve de la Garriga, la qual vull sia feta be y degudament com de semblants se acostuma, en la qual vull sien cridats deu preveres y que aquells que dits preveres convidaran, anaquells diga que vinguen aparellats per a dir missa per la ànima mia.

Faent assí complert, anaquells sia donat de caritat a quiscun quatre sous. Item més, que de aquells deu, ne sien elegits quatre que lo meu cos portar de la casa on morre fins a la església, y de aqui fet lo offici al vas y per los treballs de aquells quatre, los sien donats dos sous a quiscun (...) de mos bens per la ànima mia y per pagar les susdites despeses, sis lliures barcelonesas, e si dita caritat no bastara a pagar lo dit enterrament, ho al comprar amit, camit, manipla, estola, siniell y casulla, per a vestir lo meu cos com és de costum, vull que de mos bens sia fet compliment.

Item vull i man que lo més prest possible ferçi, tots mos mobles sien venuts a l'encant al més donant, per los dits marmessors i lo que de ells produesca, servesca per a pagar mos llegats y obligacions.

Item vull sien donades tres lliures a madó Margarida Cavallera, viuda, dona de soldada en casa del Rvt. quondam Ardrara Junyent, les quals deu ho serva de aquelles, segons en mon llibre està consignat i també aquells mobles que en dit llibre trobarà consignats, los quals són seus.

Item vull sien donades deu lliures a madó Maria, dona de soldada que de present està ab mi, per tota aquella soldada jo li dec y altres obligacions.

Item deix a la obra de la parroquial església de sant Andreu de Palomar dues lliuras.

Item deix a la obra de la parroquial església de Sant Sadurní (Vora?) dues lliuras.

Item a la parroquial església de sant Esteve de la Garriga, vint sous.

Item de tots los altres bens meus, pagades totes més obligacions fas hereu a Crist Redemptor Nostre y a la ànima mia, de la manera següent:

Que la meitat dels dits bens sia fet un cantar o cantars per la ànima mia i de aquells que jo sóc obligat, en la mateixa parròquia ont jo morre. Y la altra meitat sia donada als pobres de Déu y a les personas vergonyants aconeguda de tots los dits marmessors meus, e si en les parròquies dels dits marmessors no hi haurà persones a qui dita caritat se pugaf fer, que los dits bens sien portats al hospital més necessitat y, manualment distribuïts als pobres de Déu y, no donats a ningun arrendador ni administrador de dits hospitals.

Fas memòria que tot lo que jo dec y mes degut i de totes mes coses tinc fet un llibre de (...) full y no cobert sino de paper, sobre la qual coberta està consignat tot lo contingut en dit llibre y anotat en xifres (...) tant en lo qual (...) de ma (...) consignades totes les susdites coses.

Item fas memòria que jo tinc pres inventari de totes mes robes y mobles y aquell consignat en un full de paper de ma propia plegat a manera de llevador.

Aquesta és la derrera voluntat mia, la qual vull valga de testament o per qualsevulla altra dret que valer pugaf.

Fou fet lo present testament per mi Gui de Camafort prevere testador susdit en la parròquia de sant Esteve de la Garriga.

Dissabte a 10 de novembre de 1554.

Per evitar sospita, jo dit testador de ma propia ma fai fe que estat (modificat) en lo present testament en la primera y segona y quinta línia del retiro del primer full, en lo capítol de la manumissoria y és sobreposat en la quarta y quinta línia en lo qual se ha (sobreposat) senyor en Gabriel Mas de dita parròquia.

Die sabbati decima novembri
Anno a Nativitate domini Millesimo
quingentesimo quinquagesimo
quarto

En Nom de nostre senyor de n Jesu
Crist sia e de la gloriya de deus marçam
per quant m'ign en la carn posat no pot
s'apar de la mort corporal e molt forment
la malaltia Impedeix la potestat de testar
perfo lo qui de Camafort prevere vicari y
arrendador de la parroquia Jo dona major
de sant stene de la garrija del barbat de
barç en aquella resident tenint Gima
Infirmitat per los doctors metges apellada
morbus pectoralis de la qual ten de morir
empero ab mon e perfo sentiment sana e
farma lo que la stant de la mya propria
ma disponent de mor bens fa e orden
mon testament e derrera voluntat mya
en lo qual eleges marçam y de aqust
men testament executor lo Rⁿ morfen

ELS MALLOL (O MAYOL)

Joan Hernandes i Oliveres

L'elaboració de la present genealogia ha estat força laboriosa, a causa de la manca de documentació de la casa troncal Mallol.

L'arxiu de la casa era de gran importàcia, tanta que, ja a mitjan segle passat, quan per ordre governamental s'aplegaren els arxius notariais dispersos en un de sol comarcal - en el nostre cas a Granollers-, la Diputació de Barcelona adreçà un ofici a l'Ajuntament de la Garriga advertint i interessant-se per l'arxiu de can Mallol.

De fet, ho havia de ser molt d'important, ja que, a més a més de la documentació pròpia de la casa generada al llarg de 500 anys, conservava la documentació de l'escrivania de la Garriga de la primera meitat del segle XVI. L'escrivania estava constituïda per la documentació dels notaris Miquel Martines i Joan Mallol, i documentació diversa pròpia del municipi, que dits notaris guardaven en el seu poder per haver alternat la feina pròpia de notari amb la d'escrivà de la corporació municipal.

S'ignora si tota aquesta riquesa documental s'ha perdut inexorablement o rau en algun racó ignorat. De tota manera, en diferents arxius garriguens hi ha documentació diversa que sembla procedir d'aquests fons ¹.

Per fer aquest treball s'ha utilitzat bàsicament l'arxiu de can Terrés, l'Arxiu Històric Municipal, l'arxiu de can Saraueta i el Registre Civil.

L'edifici primitiu de can Mallol estava on actualment hi ha can Raspall, a la part nord de la placeta de Santa Isabel. Fou enderrocat a principis de segle per l'arquitecte Manuel Raspall i Mallol, darrer descendent directe de la família, qui el reedificà en un estil neogotitzant respectant, però, l'antiga distribució de les obertures de les golfes i reutilitzant les pedres de les antigues finestres canopials del segle XVI.

Els Mallol són una d'aquelles quatre famílies garriguenques d'origen medieval que encara conserven el cognom ². Es pot dir que foren des dels seus orígens una família urbana, ja que sempre han tingut la residència en el nucli urbà de la població, a la placeta de santa Isabel.

Del primer Mallol que se'n té esment és d'un tal Pere Mallol (1), qui el 1397 era batlle local d'Eimeric de Centelles, senyor jurisdiccional, en aquell moment, del terme garriguenc. Tingué un protagonisme destacat en les negociacions portades a terme per Marc de Vilanova per retornar la població a la Jurisdicció reial ³.

A aquest Pere Mallol, el rei Martí I, l'Humà, durant la seva estada el maig del 1400 a la Garriga prenent els banys, li concedí llicència per construir un establiment de banys pels quals podia cobrar.

Un altre membre destacat d'aquesta família és el notari Joan Mallol (6), al qual ja ens hem referit anteriorment. A Joan Mallol, el 8 de novembre de 1543, els jurats de la Garriga li signaren àpoca per l'import de l'arrendament de l'escrivania per un any. L'arrendament es prorrogà per anys successius.

La gran quantitat d'escriptures de compres, establiments, i vendes de censals, pels quals rebien rendes anuals, palesen la prosperitat de la família en aquesta època. Ho palesa també la renovació arquitectònica de què va ésser objecte la casa pairal en aquest segle XVI.

¹ A l'arxiu de can Terrés, a la Fundació Maurí, hi ha diversos manuals de la Cort del Batlle, alguns de la notaria i altra documentació diversa.

² Les altres famílies són els Rosselló, els Nualart i els Blancafort.

³ vid. Oliver i Bruy, Jaume: *El senyoriu jurisdiccional de la Garriga*, Monografies de Contrapunt, 1994, pp. 38-39.

Del principi del segle XVIII es conserva una descripció amb finalitat fiscal⁴ de la casa. Diu així: *Una casa dita d'en Mallol, poseïda per Francesch Macari Mallol. És casa de dos sostres. Baix dita casa a peu pla se troba una entrada ab son pòrtico, una botiga, tres cort, dos cellers, una estancieta petita, dins del pastador dos corrals uberts ab un dels quals és lo galliner y la cort dels tocinos. Dalt al primer sostre si troba una sala ab sis cambras que trauen portal en ella, dos recambras, altre estancia anomenada lo rebost per tenir las eynas de treballar y un menjador; al segon o últim sostre se troba lo graner. Confronta a llevant ab lo camí real que va de Barcelona a Vich; a mitgdia part ab la plassa y part ab Pere Pallach; a ponent ab una pessa de terra del mateix Mallol; a tremontana ab un camí anomenat lo carrer d'en Bou per lo qual se va al moli d'en Casellas...*

La casa era molt més gran que no pas ara, noteu que arribava fins a l'actual carrer del Figueral (a l'època d'en Bou). En la descripció s'obliden de la cuina.

La terra que posseïen i conreaven en aquesta època eren aproximadament 33 quarteres de diversa qualitat.

Aquesta prosperitat, però, no durà pas sempre. Els Mallol no es van pas poder sostreure als alts i baixos a què es veuen tan sovint abocades les famílies de llarga tradició. Per diverses qüestions judicials existents en els arxius garriguencs, podem entreveure i seguir el fil d'alguns d'aquests esdeveniments. Heu-los aquí:

Macari Mallol i Poi (13) signa capítols matrimonials amb Maria Villar del Torrent de Sant Genís de Vilassar, el 19 de juliol de 1759. En aquest capítols, el pare Josep Mallol (12) fa donació a Macari (13) del patrimoni de can Mallol, reservant-se, però, l'usdefruit. Als fills restants: Francesc, Josep, Jaume i Esteve, en la data posterior a la signatura dels capítols, els dóna un lot de terra situat a la "quintana de baix". Però, mort el pare el 1776, Macari (13) reclama judicialment als seus germans aquesta terra, al·legant que el seu pare no se'n podia desprendre,

ja que formava part del patrimoni pactat en els capítols matrimonials. Els germans, en defensa dels seus interessos, al·leguen que la part que han rebut no es correspon, ni de bon tros, al valor de la quarta part del patrimoni que ha rebut en Macari (13), i que correspondria a la legítima a repartir. Finalment s'arriba a una concòrdia; els germans renuncien a qualsevol altra cosa que els pertoqui per legítima, i Macari (13) dóna per ben feta la donació del seu pare als germans. Tot plegat, un plet en va.

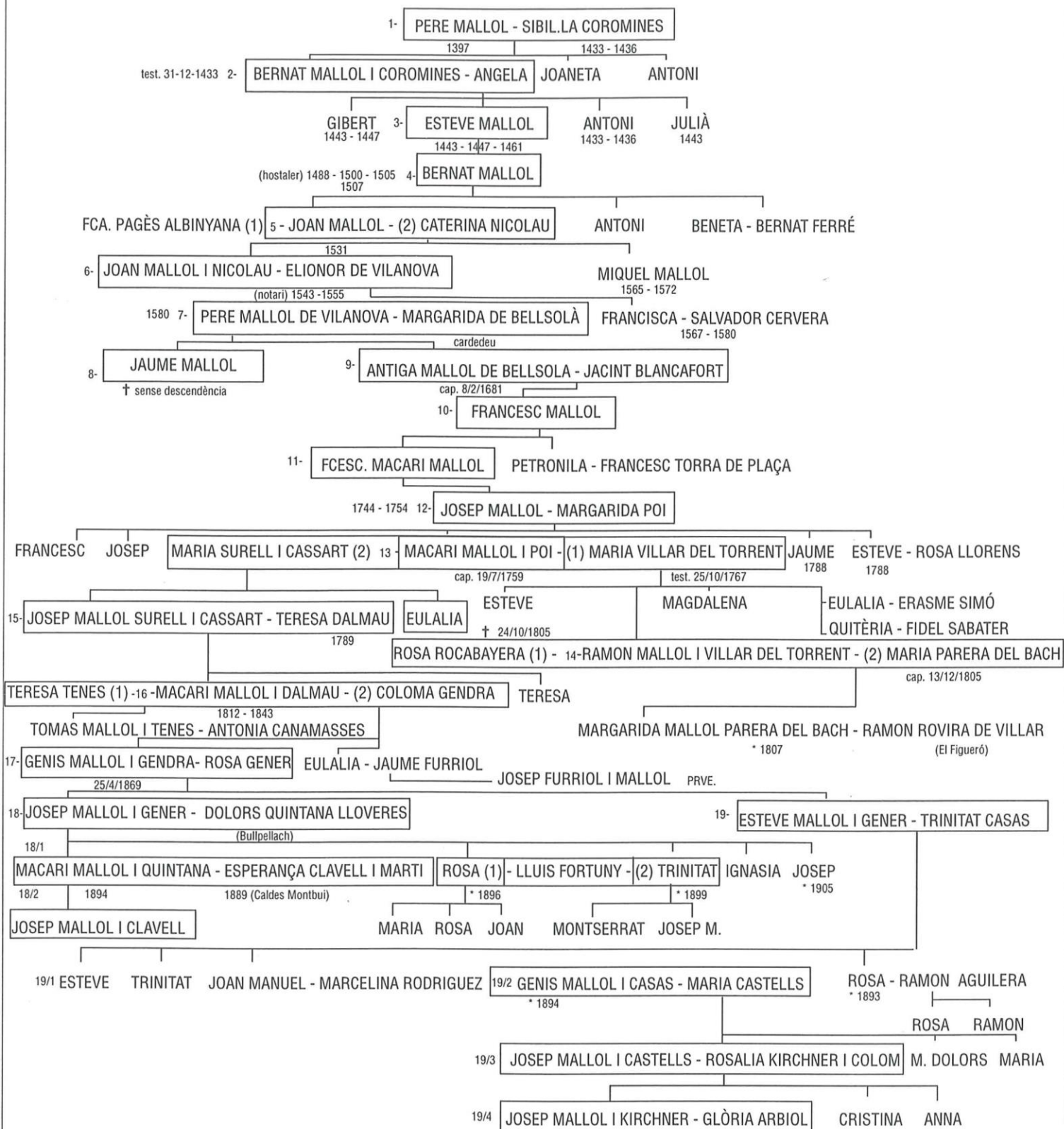
Macari Mallol i Poi (13) té problemes econòmics. No podent pagar el dot de la seva germana Eulàlia, casada amb Erasme Simó, es veu en la necessitat de cedir-li una part de casa. Aquesta part correspon

CAN MALLOL. Façana que donava a la placeta de Santa Isabel. Fotografia dels primers anys d'aquest segle.

⁴ Arxiu Històric Municipal de la Garriga. "Llibre Catastral del lloch y terme de la Garriga format en lo any de 1716, en lo qual se va establir la contribució del Catastro en lo Principal de Catalunya"

MALLOL (o MAYOL)

cap.
test.
*
†
1452 - 1580

capítols matrimonials
testament
naixement
defunció
dades documentals

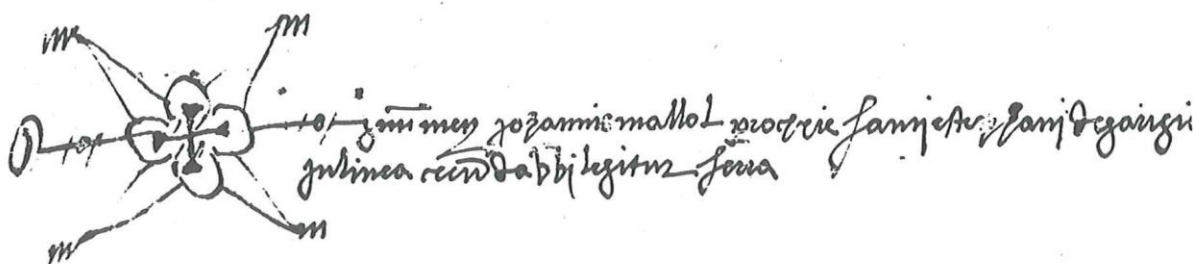
a la cantonada de l'actual carrer del Figueral. Més endavant segrega dues parts més de casa seva: una l'estableix a Josep Badia i l'altra a Isidre Marata. D'aquest darrer cobra 210 lliures d'entrada i un cens anual d'1 lliura i 1 sou.

Els problemes i les qüestions judicials no s'acaben pas aquí. Maria Villar del Torrent, primera muller de Macari Mallol i Poi (13), era neboda d'una altra Maria Villar del Torrent, casada amb Francesc Surell i Cassart, hereu del mas Surell i Cassart⁵. D'aquest matrimoni havien nascut dos fills: Francesc, l'hereu, i Jaume. Francesc morí solter el 1746, i amb testament del 24 de juliol d'aquest mateix any féu hereus els seus antecessors, o sigui, els seus pares. Com que ell ja havia heretat el patrimoni Surell i Cassart a la mort del seu pare, la seva herència quedà repartida en parts iguals entre la seva mare Maria i el seu germà Jaume. I aquí hi ha el fet inexplicable que les fredes notes dels documents notariais no aclareixen. Aquesta Maria Villar del Torrent llegà la seva part de can Surell i Cassart, no al seu fill Jaume, sinó a la seva neboda, casada amb Macari Mallol (13). Aquesta neboda, amb testament de data de 25 d'octubre de 1767, féu hereu universal el seu fill primogènit i hereu també de can Mallol, Ramon Mallol i Villar del Torrent (14). Heus aquí, doncs, com la meitat d'un altre patrimoni important anà a raure a mans dels Mallol, però no sense litigis i qüestions notariais, ja que, Jaume i Josep Surell i Cassart, pare i fill, promouen qüestió judicial sobre l'herència de can Surell rebuda per Ramon Mallol i Villar del Torrent (14). Qüestió que acaba en concòrdia; Ramon Mallol continua amb la possessió del mas Surell i Cassart, però compensa a Jaume i Josep Surell i Cassart amb diverses peces de terra.

En el seu testament, Maria Villar del Torrent deixa al seu marit Macari (13):...*senyor, major y usufructuari de tots mos bens guardant mon nom* ..., o sigui, si no contreia nou matrimoni, cosa que no féu. En segones núpcies es casarà amb Maria Surell i Cassart, amb qui tinguè dos fills: Josep i Eulàlia. Aquest Josep (15) heretà la casa pairal Mallol, mentre que Ramon (14), com hem vist, passà a can Surell, casa heretada de la seva mare.

La vida de Ramon Mallol i Villar del Torrent (14) fou d'un constant endeutament. Les vendes a carta de gràcia, el censals i violaris es segueixen un rere l'altre. Vendes que majorment beneficiaven els Rosselló de can Terrés, interessats en l'adquisició de terres que termenaven amb les seves. Finalment, la casa Surell i Cassart fou venuda per la filla de Ramon, Margarida Mallol i Parera del Bac als Blancafort del Carrer (balneari). Amb ella s'extinguí aquesta branca.

De la branca se Josep Mallol i Surell i Cassart (15), que es mantingué en la casa pairal de la placeta de santa Isabel, en són descendents els actuals Mallol, encara residents a la Garriga. Macari Mallol i Dalmau (16), fill de Josep, casat en primeres núpcies amb Teresa Tenes, dels quals descendeix l'arquitecte Manuel Raspall i Mallol. D'unes segones núpcies amb Coloma Gendra en descendeixen les dues branques actuals.

Signatura del notari Joan Mallol en un document sobre pergamí del 1540. Arxiu de can Saraueta

⁵ El mas Surell i Cassart estava situat davant per davant de l'actual porta del Balneari Blancafort. Era una dels masos més vells de la Garriga. La porta, amb amplies dovelles, i la finestra principal són reinstal·lades a la casa núm. 33 de la plaça de l'Església. També és reproduïda al Poble Espanyol de Montjuïc.

ORQUÍDIES ALS BOSCOS DE LA GARRIGA?

Martí Sallés i Padrós

Qui no ha sentit mai el nom d'orquídia i l'ha relacionat, i amb raó, amb aquelles flors belles i exuberants que mostren algunes floristes com a reclam, com a plat atípic a l'aparador? El color, la forma, la mida, que tan ràpidament associem amb el nom d'orquídia, no té res a veure amb les orquídies que, com moltes altres petites flors, creixen a casa nostra.

Les orquídies que podem trobar als boscos de la Garriga pertanyen al grup de les orquídies terrestres, és a dir, que viuen al sòl formant tuberositats soterrades a pocs centímetres de profunditat. És d'aquestes orquídies que en deriva el nom genèric del grup i no pas de les orquídies epífites, grans i exuberants que trobem a les botigues. El nom genèric *Orchidion*, en grec *Orchis*, significa testicle, que és la forma que presenten les tuberositats de les rels de moltes de les nostres orquídies. Queda entès, doncs, que totes les orquídies de la nostra flora de què gaudim pertanyen a aquest grup: plantes amb rels, tubercles de formes diverses encarregats de la perpetuïtat de l'espècie, tiges de poca alçària, fulles generalment verdes i a la part basal de la tija o enfilada un xic amb la tija, flors al capdamunt de la tija, generalment, en inflorescència, de mida molt petita, etcètera. Les orquídies tropicals, pràcticament totes elles epífites, es nodreixen i creixen sobre l'escorça dels arbres; les seves rels capten les substàncies orgàniques en suspensió en l'ambient humit propi de les selves tropicals. Aquestes són les orquídies de grans flors, amb colors llampants i altament apreciades pels col·leccionistes. Existeix un tercer grup d'orquídies, que podem trobar també a les nostres contrades, que no es nodreixen ni del sòl ni de les partícules en suspensió, sinó que són paràsites i que s'alimenten, per tant, d'altres plantes.

Un dels caràcters més atractius d'aquest grup de plantes és la flor de les orquídies. Són constituïdes per tres peces florals ben diferenciades: els sèpals, els pètals i la columna o ginostem. El més espectacular d'elles és la forma que pot prendre un dels pètals. Aquest, de diferents mides, colors, formes, amb o sense pèls als marges, brillant o opac, és el principal atractiu de la flor; l'anomenem label. Segons el label i l'estructura general de la flor s'han donat molts noms populars i científics a les orquídies. Així, per exemple, en l'espectacular orquídia de l'*home penjat*, el label sembla ben bé un home amb les seves extremitats inertes. El label de la *Orchis simia* representa la forma d'un simi en què fins i tot s'hi pot apreciar una petita cua. En les *Sabates de la Mare de Déu*, el label adopta la forma d'un esclop.

Un dels temes més facinants de les orquídies és l'alt grau d'evolució que tenen en la pol·linització de les flors. Com a exemple, tres estratègies presenten les espècies de pol·linització entomòfila (per insectes) de casa nostra: la gran majoria presenten nèctar altament energètic per als insectes que les pol·linitzen i en elles el label té la funció de reclam visual gràcies al qual l'insecte pol·linitzador reconeix la planta. Un altre tipus és pol·linitzada de nits, com és el cas de la *Platanthera bifolia*. Durant la nit allibera un perfum penetrant que atreu irresistiblement unes determinades papallones nocturnes encarregades de la seva pol·linització. Un altre tipus ha evolucionat cap a l'atracció sexual de l'espècie pol·linitzadora; és el cas de les abelleres, en les quals el label, a vista de l'abegot, sembla una femella reina i la seva existència es basa tan sols en reproduir-se amb les reines que trobin i morir, com qui diu, d'esgotament, ja que durant els pocs dies que viuen no s'alimenten. La semblança del label de les abelleres a un abella reina és tal que els abegots arriben a copular amb ella amb la consegüent decepció posterior, evidentment.

Una passejada atenta pels boscos de la Garriga i entorns ens farà descobrir la presència d'algunes d'aquestes espècies d'orquídies explicades.

* Aquest és el cas de les abelleres com ara *Ophrys sphegodes*, el label de la qual, de color bru, presenta una taca en forma d'H, més o menys clara, violàcia o d'un purpuri negrenc.

* L'abellera groga, *Ophrys lutea*, amb els marges del label grocs i una taca de color bru o púrpura fosc al mig, vellutat.

* Orquídiess com la *Anacamptis pyramidalis*, que presenta les flors purpúries o de color rosa en una espiga molt densa i cònica.

* La *Orchis purpurea*, flors en espiga cilíndrica; label blanc o rosat amb taques purpúries.

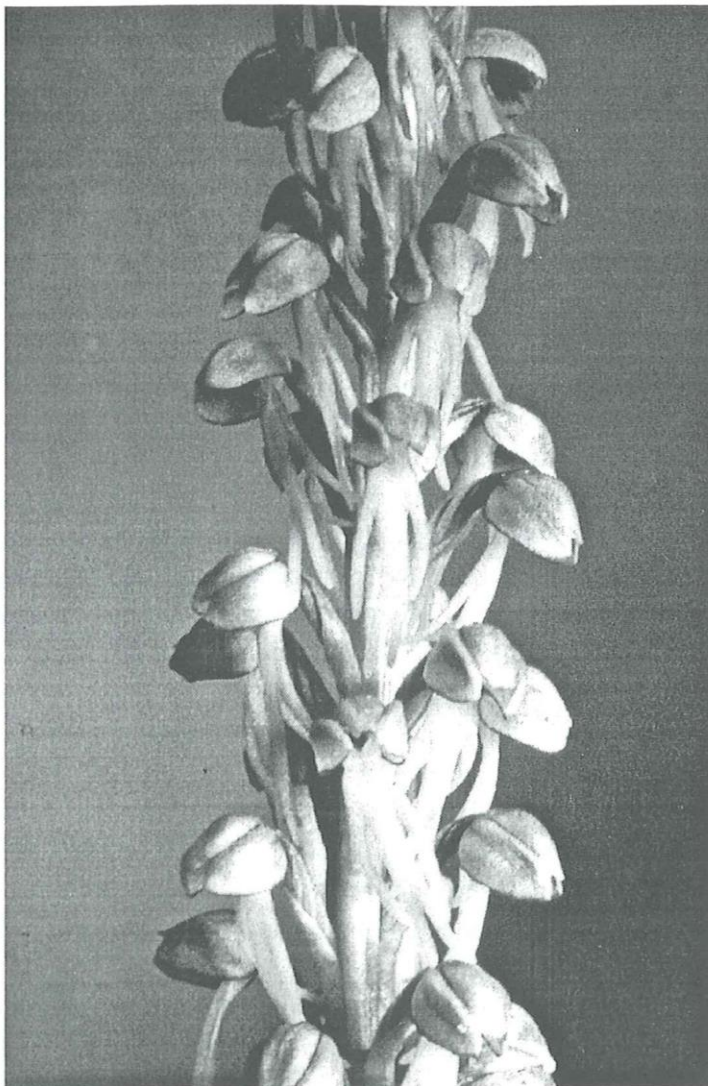
* L'excel·lent orquídia de l'home penjat *Aceras anthropophorum* (localitzada per Hermínia Escolà el maig de l'any passat). Orquídia amb els tèpals verds amb les vores rogenques, formant un casc, i el label d'un groc verdós, o més o menys rogenc, pèndul, representant el cos de l'home penjat. La totalitat de la flor no sobrepassa el centímetre i mig de llargària.

* L'orquídia paràsita *Limodorum abortivum*. Tèpals d'un violaci clar i label amb els marges ondulats. El fet de ser una orquídia paràsita i obtenir l'energia, no de la llum solar sinó d'altres plantes, no presenta color verd en cap de les seves parts.

* La petita orquídia de blanca flor amb menudes taques grogues a la punta del label, *Cephalanthera longifolia*.

Aquests són alguns dels exemplars que he trobat fins ara. Malauradament, però, no sé si podrem trobar algunes d'aquestes orquídiess la pròxima primavera, ja que gran part de la zona estudiada correspon a les rodalies de Puiggraciós. Durant l'hivern, les

orquídiess resten soterrades en forma de bulb a pocs centímetres de profunditat, a partir del qual en surt la tija la pròxima primavera. És d'esperar que els bulbs hagin pogut resistir l'ona de calor associada dels recents incendis que han afectat el nostre entorn. Aquelles orquídiess que no hagin finalitzat encara el seu cicle reproductor hauran estat calcinades sense possibilitat de formar un bulb suficientment gran per perpetuar aquell peu d'orquídia els anys vinents. Aquesta és una petitesa en comparació amb totes les pèrdues florístiques i faunístiques que ha patit el nostre entorn. Sincerament crec que, de la mateixa manera que les petites orquídiess que hauran sobreviscut a l'incendi i que sorgiran l'any vinent com si res hagués passat, la resta del bosc, per si sol, només amb una mica de paciència i respecte per part de tots, es recuperarà a la llarga. És un petit i, potser, insignificant exemple de la recuperació de la naturalesa, que afectarà, molt a la llarga, a tot el paisatge.

ACERAS - ANTHROPOPHORUM
(orquídia de l'home penjat)

IL.LUSTRACIÓ DE LA COBERTA:

Full d'un sacramentari de l'any 1050 aproximadament, de l'Escriptorium de la catedral de Vic.

Utilitzat com a coberta en una llibreta d'èpoques del s. XVI de can Oliveres.

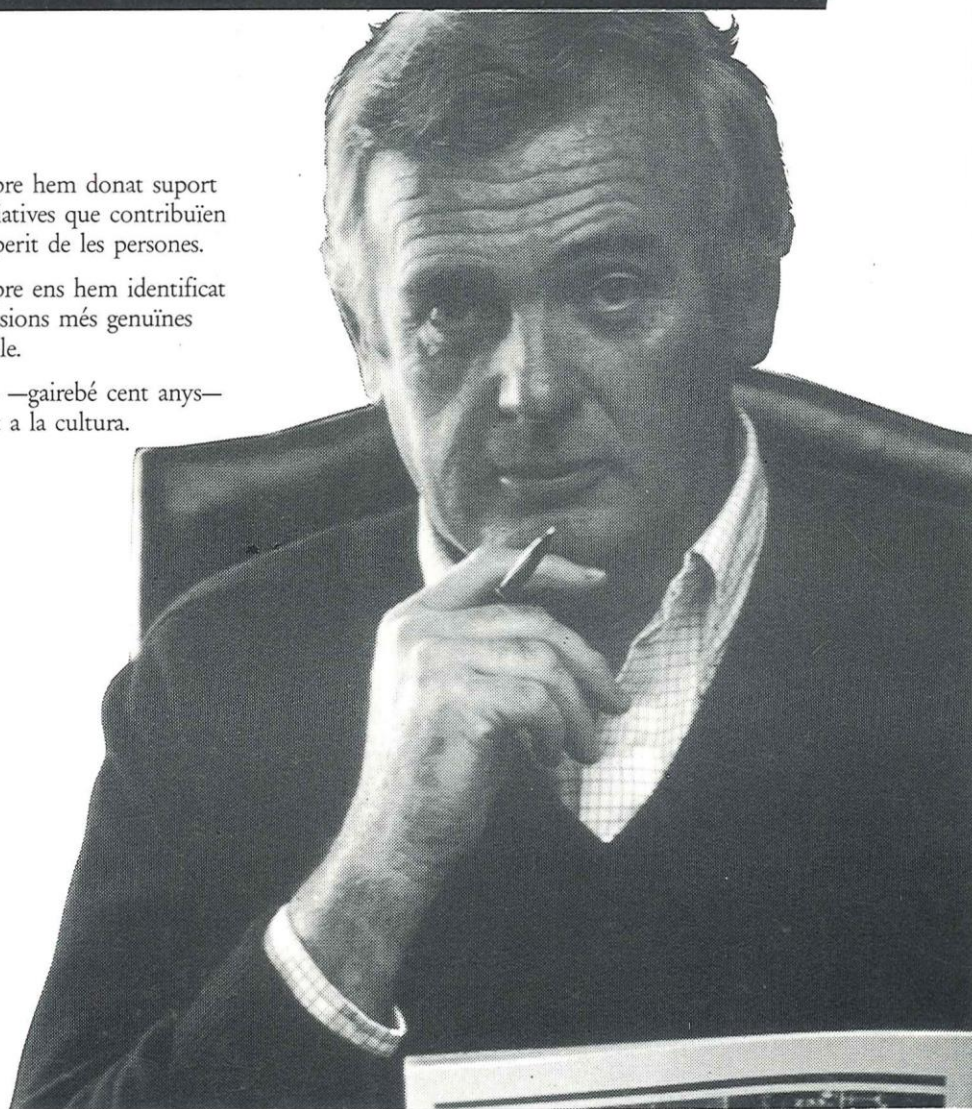
Arxiu de can Saraueta.

Des de 1896 fem costat a la cultura

Des de sempre hem donat suport
a aquelles iniciatives que contribuïen
a enriquir l'esperit de les persones.

Des de sempre ens hem identificat
amb les expressions més genuïnes
del nostre poble.

Des de 1896 —gairebé cent anys—
que fem costat a la cultura.

Caixa de Manlleu